RNI No. MAHAUL03008/13/1/2012-TC

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

Editor
Dr. Sadashiv H. Sarkate

• Mailing Address •
Dr. Sadashiv H. Sarkate
Editor : POWER OF KNOWLEDGE
Head of Dept. Marathi
Art's & Science College, Shivajinagar, Gadhi, Tq. Georai Dist. Beed-431 143 (M.S.)
Cell. No. 9420029115 / 7875827115
Email : powerofknowledge3@gmail.com /
shsarkate@gmail.com

Price : Rs. 300/-
Annual Subscription: Rs. 1000/-

1	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांच्या साहित्यातील मानवतावाद	डॉ.मनोहर आंबटकर डॉ. मिलिंद कांबळे	1-5
2	विमुक्त भटक्यांच्या चळवळीला दिशा देणारे आत्मकथन: 'कत्ती'	डॉ.मारोती कसाब	6-9
3	कुसुमाग्रजांची राष्ट्रीय कविता: एक आस्वाद	प्रा.डॉ.विनोद उत्तमराव भालेराव	10-15
4	संत साहित्यातील संतकविचित्री	प्रा. डॉ. सुनंदा चरडे	16-21
5	राष्ट्रसंतांची 'ग्रामगीता'निर्मिती मागील भूमिका	डॉ. अविनाश श. धोंडे	22-25
6	एकोणिसावे शतक : स्त्री व समाज	जागृती अरुण मधान	26-29
7	'होळी' बंजारा समाजाचा सांस्कृतिक उत्सव	प्रा.डॉ.विनोद दे. राठोड	30-33
8	दलित आत्मकथनातील प.ई.सोनकांबळे यांचे समाजव्यवस्थेतील स्थान	प्रा.नामदेव शिनगारे	34-37
9	महारा ट्रातील दत्त संप्रदायकालीन सामाजिक स्थिती.गती : एक दृष्टीक्षेप	प्रा.डॉ.राजेंद्र सुखदेव चौधरी	38-41
10	आदिवासी नायकांचे स्वातंत्र्यासाठीचे योगदान	डॉ. विठ्ठल केदारी	42-48
11	भाषा आणि साहित्य : आंतरसंहितात्मक अभ्यास	डॉ.बालाजी धारुळे	49-52
12	गुलाममंडी उपन्यास में चित्रित पात्रों की समीक्षा	डॉ.बालकवि लक्ष्मण सुरंजे	53-55
13	इक्कीसवी सदी का मीडिया	प्रा. डॉ. भाग्यश्री कोटूळे	56-60
14	निराला के काव्य में राष्ट्रीय चेतना	डॉ. संतोष रामचंद्र आडे	61-64
15	"अल्मा कबूतरी" उपन्यास में अभिव्यक्त भाषाशैली एवं उद्देश्य	प्रीती अहिर डॉ.बालकवि लक्ष्मण सुरंजे	65-67
16	कोरोना संकट में वैश्विक अर्थव्यवस्था और खेल उद्योग पर असर	डॉ.हेमंत शर्मा	68-74
17	आधुनिक हिंदी कहानियों में चित्रित वैवाहिक परिदृश्य	डॉ.ज्ञानेश्वर महाजन	75-77
18	सिनेमा और साहित्य	प्रा. डॉ. उत्तम जाधव	78-80
19	ओमप्रकाश वाल्मीकि की कविताओं में अभिव्यक्त आंबेडकरवादी चिंतन	प्रा.डॉ.रविंद्र आर. खरे	81-86
20	समकालीन दौर में साहित्य और सिनेमा की भूमिका	प्रोफेसर डॉ.आबासाहेब राठोड	87-91
21	महाराष्ट्रातील जलसिंचनातील असमोल : एक दृष्टिक्षेप	प्रा.रासकर भीष्मा रंगनाथ	92-98
22	भारताच्या नियोजन कालखंडातील शेतीचा विकास	डॉ. मुळे पी.एम.	99-102
23	पुणे जिल्ह्यातील धरणप्रभावित क्षेत्रांचा सामाजिक व आर्थिक अभ्यास	संजय नामदेवराव तोरवणे प्राचार्य. डॉ. डी. एस. पाटील	103-106

24	नंदुरबार जिल्ह्यातील आदिवासी शेतकऱ्यांच्या कृषी उत्पादनाची प्रवृत्ती (कालखंड २००९-१० ते २०१८-१९)	प्रा.डॉ. मावची शामराव भगवान	107-113
25	नोबेल पारितोषिक विजेते : डॉ.अभिजीत बॅनर्जी	डॉ.श्री.घेडे डी.आर.	114-120
26	मध्ययुगीन भारत : इतिहास साधन एक अभ्यास	डॉ.देवकाते बी.एन.	121-125
27	डॉ.महंमद इक्बाल:एक थोर भारतीय राजकीय विचारवंत	प्रा. डॉ. शहाजहान शेख	126-128
28	महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांचे शैक्षणिक कार्य	प्रा.डॉ. निलीमा राऊत	129-134
29	भारतीय क्रांतीकारकांच्याकार्याचे परिक्षण	प्रा.डॉ.प्रमिला डी. भोयर	135-141
30	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचा स्त्रीविषयक दृष्टीकोन	प्रा.डॉ.निलीमा राऊत	142-147
31	मराठेकालीन वेटबिगारी	प्रा. शिंदे एच. ए.	148-150
32	पेशवेकालिन निवडक स्त्रिया व त्यांचे कार्य	प्रा.डॉ. जाधवर बी.डी.	151-154
33	आदिवासी समाजाच्या सामाजिक व सांस्कृतिक समस्या	डॉ. ज्ञानेश्वर काशिनाथ भामरे	155-159
34	वैश्वीकरण एवं लोक प्रिय संस्कृति - एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	डॉ.दिलीप कुमार सोनी	160-165
35	हुंडा-एक सामाजिक समस्या	प्रा.डॉ.आर.डी.खताळ	166-168
36	नैतिक मूल्यांच्या ऱ्हासामुळे भारतीय कुटुंबव्यवस्था अडचणीत	डॉ.मारोती कोल्हे	169-171
37	पंचायत राज्य व्यवस्थेअंतर्गत महिलांचे सक्षमीकरण	डॉ.प्रा.अश्विनी अविनाश खापरे	172-175
38	भारतीय राजकारण : धर्मनिरपेक्षता	प्रा.डॉ.अर्जुन उबाळे	176-181
39	अण्वस्त्र निर्मिती जगासमोरील समस्या	प्रा. डॉ. शिवाजी दिवान	182-184
40	महात्मा गांधीजीचा शिक्षण विषयक दृष्टिकोन	डॉ संजय गोपाळराव ठवळ	185-190
41	दक्षिण आशियातील राजकारण आणि सार्क संघटनेतील भारताची भूमिका	प्रा. डॉ. अरुण पेंटावार	191-196
42	ग्रामसभांचे ग्रामविकासातील योगदान	सा.प्रा.डॉ. सांगळे भगवान श्रीपत	197-203
43	शारीरिक शिक्षण व खेळांची आवश्यकता व महत्त्व	डॉ.तनपुरे विश्वंभर श्रीराम	204-206

हुंडा-एक सामाजिक समस्या

प्रा.डॉ.आर.डी.खताळ
कला व विज्ञान महाविद्यालय, गढी
ता.गेवराई, जि.बीड (महाराष्ट्र) ४३११२२

प्रस्तावना :

हुंड्याची प्रथा ही भारतासारख्या विविधतेने नटलेल्या देशात अनादी काळापासून अस्तित्वात असलेली दिसून येते. यावरुन समाजातील स्त्रीचे स्थान, स्त्रीला समाजात असणारी किंमत याविषयी समाजाची मानसिकता लक्षात येते. हुंडा देणे आणि घेणे ही परंपरेने अस्तित्वात असलेली अनिष्ठ प्रथा आहे. हुंड्यापायी छळ होऊन अनेक तरुण मुलींना वैवाहिक जीवन संपवावे लागलेले दिसून येते. यामुळे समाजात विविध अडचणींना सामोरे जावून जीवन जगावे लागत आहे. यातून कुटूंबाची दुर्दशा, मुला-माता-पित्यांची ताटातूट होणे आणि वैवाहिक जीवनातून बाहेर पडलेल्या मुलींचे प्रश्नही निर्माण होताना दिसतात. म्हणूनच हुंडा ही एक प्रमुख सामाजिक समस्या ठरताना दिसून येते.

आजच्या काळात भारतात हुंडा देणे आणि घेणे हा कायद्याने गुन्हा मानला जातो. हुंडा ही लग्नाच्या वेळी मुलीच्या आई-वडिलाकडून मुलांच्या आई-वडिलांना कुटुंबाला देण्यात येणारी भेट होय. ही भेट पैसे, मालमत्ता किंवा वस्तू-सोने अशा स्वरुपात घेतली जाते. युरोप, आशिया, आफ्रिका आणि जगाच्या अन्य भागात हुंडा पध्दतीचा मोठा इतिहास आहे. भारतात याला हुंडा किंवा दहेज या नावाने ओळखले जाते. वधूच्या कुटुंबातर्फे नकद किंवा वस्तूच्या स्वरुपात हे वराच्या कुटुंबाला वधू बरोबर दिले जाते. आजच्या काळात हुंडा नावाचा राक्षस सर्वत्र पसरलेला आहे. भारतात तर हुंडा पध्दतीचे प्रस्थ अधिकाधिक वाढताना दिसते. भारतात सध्या सरासरी एक तासाला एक या प्रमाणे महिला हुंडा संबंधी कारणांनी मरण पावते आणि वर्ष २००७ ते २०११ या काळात अशा प्रकरणात अधिक वाढ झालेली आहे. विविध राज्यातून २०१२ मध्ये हुंडा बळीबाबतची ८२३३ प्रकरणे समोर आली होती.

हुंडयाचा अर्थ :

हुंडा प्रतिबंधक कायदा १९६१ च्या अधिनियमातील कलम २ अन्वये हुंडा या शब्दाची व्याख्या

मॅक्सी रॉडीन यांच्या मते, "हुंडा म्हणजे विवाहाच्या वेळी वराला त्याच्या पत्नीकडून मिळालेली संपत्ती होय." विवाहातील एका पक्षाने विवाहातील अन्य पक्षास किंवा विवाहातील कोणत्याही पक्षाच्या आई-वडिलांना अथवा अन्य कोणत्याहीय व्यक्तीने किंवा तत्पूवी किंवा त्यानंतर कोणत्याही वेळी अप्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षतणे दिलेली किंवा देण्याचे माण्य केलेली कोणतीही संपत्ती अथवा मूल्यवान रोख असा आहे. परंतू त्यामध्ये ज्या व्यक्तिना मुस्लीम व्यक्तिगत कायदा लागू आहे अशा व्यक्ती च्या बाबतीत दहेज किंवा मेहेर यांचा समावेश होत नाही

संशोधनाचा उद्देश :

भारतातील हुंडा या सामाजिक समस्येच्या स्वरुपाची ओळख करुन घेणे .

संशोधनासाठीचे गृहितके :

भारतात हुंडयाची समस्या अस्तित्वात असून अलिकडच्या काळात या समस्येने उग्र स्वरुप धारण केलेले आहे.

ंशोधन पध्दती :

'हुंडा-एक सामाजिक समस्या' या शोध निबंधाच्या मांडणीसाठी वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक संशोधन ध्दतीचा अवलंब करुन प्रस्तुत शोध निबंधाचे लेखन केलेले आहे.

डयाची कारणे :

भारतात हुंडा पध्दती रुढ होण्याची विविध कारणे आहेत. त्यातील काही प्रमुख कारणे खालीलप्रमाणे

) सामाजिक प्रतिष्ठा

) अज्ञान आणि अंधश्रध्दा

) पारंपारिक विचारधारा

) श्रीमंतीची ओढ

) मुलांच्या शिक्षणावर झालेल्या खर्चाची भरपाई

सुखी-संपन्न जीवनाची आवड

माजिक मान्यतेची परंपरा

धार्मिक मान्यतेची प्रथा/वधु मुल्याची प्रथा

अंर्तविवाहाचा नियम

) अनुलोम विवाहाची प्रथा

) नवीन संसाराची मांडणी

) स्त्रीसाठी विवाहाची अनिवार्यता

) मुलीतील कुरुपता

) नुकसान भरपाईचे तत्व

) भावनिकता

थाचे परिणाम :

हुंडयांच्या प्रथेचे व्यक्ती, कुटुंब व समाजावर दुरगामी परिणाम होताना दिसतात. यातील प्रमुख परिणाम खालीलप्रमाणे

आर्थिक पिळवणूक

मानसिक अस्थिरता/छळ

शारिरीक दुष्परिणाम/छळ

बेजोड विवाहाच्या प्रथेला प्रोत्साहन

विवाहाचे बाजारीकरण

टस्फोटाच्या प्रमाणात वाढ

आत्महत्यांच्या प्रमाणात वाढ

श्यावृत्तीला प्रोत्साहन

नेक मुलींच्या हत्याच्या प्रमाणात वाढ.

१०) मुलींच्या संख्येत घट

उपाय योजना -

आधिकडच्या काळातील हुंड्यात वाढत्या प्रमाणावर उपाययोजना म्हणून खालील उपाय सांगता येतील.

१) सामाजिक आंदोलनाची उभारणी

२) शिक्षणाचा प्रसार आणि प्रचार

३) कुटुंबियांच्या मानसिकतेत बदल

४) मुलींच्या शिक्षणावर अधिकाधिक भर

५) स्त्री जागृती साक्षरता

६) सामाजिक मानसिकतेत बदल

७) मुलींकडे पाहण्याच्या दृष्टीकोनात बदल

८) हुंडा- प्रतिबंधक कायद्याची कडक अंमलबजावणी

९) स्त्री मुक्ती आंदोलनाची उभारणी

समारोप :

आधुनिक काळात भारतीय समाजात हुंडा-एक प्रमुख सामाजिक समस्या बनत आहे. दैनंदिन वर्तमान पत्रात, मासिकात, पाक्षिकात नियतकालिकात, त्रैमासिकात, स्थानिक दैनिकात हुंड्याबद्दलच्या बातम्या पाहावयास मिळतात यातील काही बातम्या तर गंभीर स्वरुपाच्या असतात हुंड्यासाठी पती कडून पत्नीचा छळ, हुंड्यामुळे आत्महत्या, खून, मारामारी इत्यादी वाईट घटना घडताना दिसतात. विशेषतःसुशिक्षित मुलीमध्ये विचार कमी आणि भावना अधिक दिसून येतात यातून अनेक अनिष्ठ घटना घडतात यासाठी हुंडयांच्या कारणांचा शोध घेऊन त्यावर प्रभावी उपाय योजना राबविल्यास यावर नियंत्रण येण्यास मदत होऊ शकते.

संदर्भ ग्रंथ :

१) प्रा.एस.एन गंदिवार-भारतीय सामाजिक समस्या

२) प्रा.माणिक माने - भारतातील समकालीन सामाजिक समस्या

३) प्रा सुमन पाटे - सामाजिक विघटन व समस्या

४) प्रा.खडसे, प्रा.सुमन-पाटे, भारतीय समाज

५) प्रा.एस.एन. गंदिवार - भारतीय समाज : वादातीत विषय आणि समस्या

◆◆◆

आणण्याची जबाबदारी आपणा सर्वांची आहे. त्यासाठी समाजाच्या सर्व स्तरातून प्रयत्नाच्या माध्यमातून व शासनाच्या विविध योजनांच्या माध्यमातून महाराष्ट्रातील शेतक-यांच्या आत्महत्येचे प्रमाण हळूहळू कमी होण्यास मदत होईल आणि एक दिवस महाराष्ट्रातील माथी लागलेला शेतकरी आत्महत्येचा कलंक नक्कीच पुसला जाईल यात शंका नाही.

संदर्भ :

१) शेतकरी मासिक

२) दैनिक देशोन्नती

३) बळीराजा मासिक

४) ढोबळे विष्णू - शेतक-यांच्या आत्महत्या जागतिकीकरणातील शोकांतिका

५) दैनिक सकाळ

६) लोकराज्य

७) डॉ.गव्हाणे एस.जे. शेतक-यांच्या आत्महत्या, दै.महाराष्ट्र टाईम्स

❑❑❑